

İPTİDAİLERDE
ÖLÜ GÖMME İLE İLGİLİ BAZI PRATİKLER
VE İZAHLARI

Doç. Dr. Orhan ACIPAYAMLI

Biyolojik bir olay olan ölümü ilkel insanlar¹, daha başka bir gözle görmektedirler. Onlara göre insan, ruh² ve vücuttan ibarettir. Ruh, uyku, sar'a veya baygınlık esnasında vücudu, yani kalıbını terketmektedir. Rüya, vücudu geçici olarak terkeden ruhun gezdiği yerlerde görüp yaptıklarından başka bir şey değildir³. Birçok ilkelerde, uyuyan bir kimsenin ruhunun, tekrar kalıbına girmesine mani olmamak için, o şahıs birdenbire uyandırılmaz⁴. İkel insanlar ölümü de, tıpkı rüyada olduğu gibi, ruhun vücudu terketmesi şeklinde düşünmektedirler. Hattâ bazı kavimlerde, ruhun evvelce ayrılmış olduğu vücuda döneceği inancı hâkim olduğundan, ölüyü uzun müddet bulunduğu yerden kaldırmazlar⁵. Böylece ceset bırakıldığı yerde çürür. **Şu halde ölüm, bir ilkel için, hayatın sonu değildir.** Vücuttan ayrılan ruh yaşamasına devam etmektedir. İnsanlar gibi o da yer, içer ve izdirap duyar.

İşte, bu çeşit ruh ruh anlayışı, ilkel toplumlarda sayısız âdet ve inancın doğmasına sebep olmuştur. Madem ki ruh yaşamaktadır, o halde onun arzularını yerine getirmek; sevmediği hususlardan kat'i surette kaçınmak bir ilkel için vazifedir, mecburiyettir.

İkel toplumların bizden farklı olan bu ruh anlayışı yüzünden ölü, çeşitli şekillerde gömülmektedir. Ölünün mezarı üzerinde yemekler yenir, eğlenceler tertip edilir. Bazı yerlerde ise, ölenin karısı, kocasıyla birlikte yakılır.

Örnekler pek çoktur. Kadavrayla ilgili olan birçok pratikleri makaleye koymadık. Konunun esasını, ölünün yakın çevresini ilgilendiren pratikler⁶ teşkil etmektedir. Bunları üç kısımda toplamak mümkündür :

- 1) Ölünün eşyası ile ilgili pratikler,
- 2) Ölünün malı olan hayvanlarla ilgili pratikler,
- 3) Ölünün karısını, çocuğunu, hizmetkâr ve esirlerini ilgilendiren pratikler.

(1) İkel sözü iptidaî kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

(2) James Thayer ADDİSON, *La Vie Après la Mort Dans les Croyances de l'Humanité*. Paris, 1936, s. 9-17; W.HOWELLS, *Les Païens*. Paris, 1950, Payot, s. 171-194.

(3) Emile DURKHEİM, *Les Formes Élémentaires de la Vie Religieuse*. Paris, 1937, s.80.

(4) J.DENİKER, *Les Races et les Peuples de la Terre*. Paris, 1926, s.270.

(5) J. DENİKER, *Les Races et les Peuples de la Terre*. Paris, 1926, s.270; A.M.HOCCART, *Les progrès de l'homme*. Paris, 1935, Payot, s. 215

(6) Pratik kelimesi âdet ve inanma yerine kullanılmıştır.

Şimdi, her üç çeşit pratiği ayrı ayrı ele alacağız. Sırası gelince bunların esası hakkındaki şahsi görüşümüzü açıklayacak ve bu pratiklerin çeşitli şartlar altında uğradığı değişiklikleri tesbit edeceğiz.

1) *Ölünün eşyası ile ilgili pratikler* : **Ölü gömülürken şahsi eşyası - bil-hassa kendi yapmış oldukları ile daimi bir surette temas halinde buldukları - beraberce mezara konur, yakılır, kırılır ve çok nadir olarak suya atılır veya yüksek bir yere asılır.** Hemen hemen dünyanın her köşesinde rastlanılan bu pratiklerden bir kaç örnek vereceğiz :

« Avustralya'nın güneyinde yaşayan ilkeller silah, bıçak, balık ağı, v.s. gibi eşyayı ölü ile birlikte mezara koyarlar.

Avustralya'nın Viktorya eyaletinde yaşayan yerli topluluklarının büyüücüleri, ölünün bütün eşyasının mezara konulmasına dikkat eder. Hattâ en son eşya mezara konulduktan sonra orada hazır bulunanlara, «Ölünün geride kalmış diğer bazı eşyasının bulunup bulunmadığını» sorar. Ancak menfi cevap aldıktan sonradır ki mezarın kapatılmasına izin verir.

Okyanusya adalarına dahil bulunan Bismarck adalarında, ölünün eşyaları mezarının üzerine yığılır ve ölümü takip eden üç hafta içinde muhakkak yakılır.

Merkezi Brezil'yada yaşayan Borero'larda ölüm, bir aile için felâkettir. Ölünün neyi varsa yakılır, kırılır, mezara gömülür veya suya atılır. Bu suretle, geride kalan aile fertleri çırılçplak meydana kalırlar. Brezilya'nın güney sakinleri olan Abipone'larda ailenin bütün eşyası ölüyle beraber yakılmaktadır. Bu olayın bir neticesi olarak ölünün karısı ile çocukları hayatlarını başkalarının yanına sığınmak suretiyle devam ettirirler.

Yeni-Gine'de ölenin bizzat yapmış olduğu ok, yay, mutfak aletleri ile çalışma araçları mezar üzerinde kırılarak yok edilir.

Orta Hindistan'da bir Savara öldüğü takdirde, ölü, yakma meydanında ok, yay, balta, kama, gerdanlık ve elbise gibi şahsi eşyalarıyla birlikte yakılır.

Afrika Kongosu ilkellerinde ölü, kıymetli veya kıymetsiz eşyasıyla birlikte gömülür.

Amerikada Kaliforniya sakinlerinden olan Mishinam'larda kadavra, eşyalarıyla beraber yakılır.

Kaliforniya'da yaşayan Wintun'lar, ölünün ufak cinsten olan eşyalarını mezara koyarlar.

Kanada topraklarında yaşayan Vancouver'liler ölüyle eşyasını birlikte mezara koyarlar.»⁷

(7) L.Lévy-BRUHL, *Les Fonctions Mentales dans les Sociétés Inférieures*. Paris, 1928, Librairie Félix Alcan, s. 378-396.

2) *Ölünün malı olan hayvanlarla ilgili pratikler* : Bu cins pratikler, ölünün eşyasını ilgilendiren pratikler kadar yaygın değildir. Zamanımızdan 20-30 sene önce geniş bir yayılma sahası gösterdikleri tesbit edilmiştir. Örnekler :

«Brezilya'nın güney sakinleri olan Abipone'lar ölünün mezarı üzerinde sürüleriyle birlikte atlarını da kurban ederler.

Kaliforniya Ko-ma-cho'ları, ölen kimsenin atlarını mezarı üzerinde öldürürler.

Borneo'da yaşayan Saravaklı'lar, yalnız atlarının değil, hayvanlarını da ölen şahsın gömüldüğü mezarın üzerinde kurban ederler.

Kuzey Amerika sakinlerinden olan Pavnee'ler, ölen şeflerinin mezarı üstünde, en kıymetli atını öldürürler.»⁸

3) *Ölünün karısını, çocuğunu, hizmetkâr ve esirlerini ilgilendiren pratikler* : Bu çeşit pratiklere çok nadir rastlanır. Bir zamanlar, bu pratikler de geniş bir yayılma sahası göstermişlerdir. :

«Celebes adaları yerlileri, ölü ile birlikte esirlerini de kurban ederler. Afrika Altın Sahili yerlileri, ölünün arkasından esir ve kadınlarını da yakarlar. Orta ve güney Afrika'da yaşayan Zoulou'larda durum aynıdır. Hindistan'da, kadınlar ölen kocaları ile birlikte yakılmaktaydı. Bütün yasaklara rağmen bu âdet, bazı yerlerde hâlâ yürürlüktedir»⁹.

Yukarıda ele aldığımız örnekler bizi şu sonuca götürmektedir : Ölüyle ilgili olan üç cins pratik, yani kadavrayla birlikte eşya ve canlıları yakmak, insanları öldürmek, eşyaları kırıp mezara gömmek belli bir amaçla yapılır. Bu amaç, ölüyü ve ona ait eşyayı, canlılarla temas ettirmemektir. İşte bu amaç bir yığın âdet ve inanmanın doğmasına sebep olmuştur.

Acaba ilkeller ne gibi düşünce ve duygularla kendilerini, ölü ve eşyasından uzak tutmayı istemektedirler? İlkellerin bu hususta verdiği cevapları üç noktada toplamak mümkündür :

1) **Ölünün öbür dünyada fakir düşerek başkalarına muhtaç kalmamasını temin etmek lâzımdır.** O halde, ölen kimsenin eşyalarını, -zengin ve kudretli ise, esir ve hizmetkârlarını da- ölüyle beraber göndermelidir. İlkeller eşyaları da insanlar gibi canlı addettiklerinden, bunların ölmelerini temin etmek üzere mezara gömer, yakar veya kırarlar. Böylece ölü, öteki dünyaya birlikte götürdüğü eşyalar sayesinde rahatını temin eder.

2) **Ölüm olayı neticesinde ölünün karısı, yakınları ve eşyası pislenir.** Bu sebeple, bu gibi eşya ve canlılar tabudur. Onlarla her ne olursa olsun temas etmemek lâzımdır. Çünkü, bu eşya ve canlılardaki pislik, derhal temas edene geçmektedir.

(8) L.Levy-BRUHL, *op. cit.*, s.380; James Thayer ADDİSON, *op. cit.*, s.28.

(9) James Thayer ADDİSON, *op.cit.*, s.24-25.; A. M. HOCART, *op. cit.*, s.217

3) **Ölü, yaşayanları büyük bir kıskançlıkla gözlemektedir.** Eğer kendisine ait bir eşyanın başkası tarafından kullanıldığını görürse, derhal eşyasını kullananları öldürür.

İlkelerin bu şekildeki inançları, nasıl oluyor da hakikati görmelerine mâni oluyor? Bir ölü uğruna ailenin bütün maddi varlığı feda edilebiliyor? Evler yıkılıyor, kadınlar kurban ediliyor, hayvanlar öldürülüyor. Ve bütün bunları isteyerek yapıyorlar. Halbuki, ilkeller arasında uzun müddet yaşamış olan seyyah ve etnologlar, bu insanların hiç de budala olmadıklarını söylemektedirler. Bilâkis menfaatlerini bilirler. Haklarını kimsenin çiğnemesine müsaade etmezler. Fakat, bir ölü uğruna yaptıkları bu yıkıcı tahribat nereden geliyor? Neden ölüye ait olan eşya ve canlılarla temasa gelmekten kaçınıyorlar? Bizzat kendilerinin izah ettikleri gibi tabu, ölüden korku, ölünün malını kullanabilmesine imkân bırakma gibi sebeplerden midir? Yoksa yakmak, yıkmak, öldürmek ve gömmek şekillerinde tezahür eden *temasa gelmeme halinin* daha başka bir sebebi mi vardır? Şimdide bu durumu açıklamaya çalışacağım :

Doğumda çocuktan sonra gelen kan parçasına eş denir. *Bu eş rastgele bir yere atılmaz. İhtimamla toprağa gömülür, akar suya atılır veya yakılır*¹⁰. Çünkü eş'i eline geçiren fena niyetli kimse, seneler sonra bile, eş'in sahibi olan kadına istediği kötülüğü yapabilir. Örneğin: Eş'i yakacak olursa adı geçen kadın ölür. Eş'in üstüne kısır bir kadın oturacak olursa, eşin sahibi çocuk yapamaz.

*Çocuk arabezi*¹¹ *sokağa atılmaz. Kullanılmıyacak hale gelmişse yok edilir*¹². Aksi halde, bu bezi ele geçiren kimse, beze tatbik edeceği muamelelerle çocuk üzerinde kötü tesirler vücuda getirebilir. Eğer bezi makasla kesecek olursa çocuk ıstırap çeker.

Biraz önce eş'le ilgili olarak bahsettiğimiz suya atmak, toprağa gömmek, yakmak gibi âdetler ölünün eşya ve yakınları ile ilgili âdetlere çok benzemektedir. Onlar da eş gibi yakılmakta, gömülmekte veya yok edilmektedir. Her iki şekilde de hâkim olan fikir, bunları yabancılarla temas ettirmemek esasına dayanır. Eş lohusanın bir parçasıdır. Çünkü lohusadan ayrılmıştır. Arabezi de çocuğa ait bir parçadır. Çünkü çocuğa temas etmiştir. Ölünün eşya ve karıları için de durum aynıdır. Onlar da evvelce, muhtelif şekillerde temas ettikleri ölen şahsa ait birer parçadır. **Şu halde, ölünün eşyasına temas eden bir kimse, ölüye temas etmiş olmaktadır. Bu takdirde ölüm hali, ölüden temas edene geçebilir. Veya ölünün eşyasına temas eden kimse, istenilmeyen bir özelliğini ölüye aktarabilir.** İşte, ölü eşyasının muhtelif şekillerde yok edilmesinin ve bunlarla temastan kaçınılmasının hakiki sebebi budur. **Bu sebebe ilim dilinde maji diyoruz.** Örneklerimizdeki maji ise, majinin iki prensibinden biri olan temas prensibi'dir. Temas prensibine göre, evvelce bir arada bulu-

(10) Dr. Orhan ACIPAYAMLI, *Türkiyede Doğumla İlgili âdet ve İnanmaların Etimolojik Etüdü*. Erzurum, 1961, s.50, 51,52.

(11) Kundaktaki çocukların bacaklarının arasına konan bez parçası.

(12) Orhan Acıpayamli tarafından Acıpayamda derlenmiştir.

nan şeyler birbirlerinden ayrıldıktan sonra da, yekdiğerleri üzerine tesir etmekte devam ederler¹³.

O halde, ölüye temas eden eşya veya şahsın pis sayılıp tabu addedilmesi, ölünün öteki dünyada kendi eşyasına sahip olmayı istemesi, eşyasını kullananlara ceza vermeğe kalkmasına dair ilkelerde yerleşmiş olan fikirlerin esasını, maji teşkil etmektedir. Tesbit ettiğimiz pratikler temas prensibinden doğmuştur. **Kısaca, ölünün diriler üzerinde herhangi bir fena tesir yaratmaması ve dirilerin de ölüler üzerinde benzer bir sonuç meydana getirmemesi için, ölen şahsın temas etmiş olduğu eşya ile katiyen temas edilmez. Bunun için de bunlar, muhtelif şekililerde yok edilirler.**

Çeşitli sebep ve etkiler altında pratiklerde bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler şekli olduğu müddetçe zararsızdır. Fakat pratiklerin esasını teşkil eden sihri bağda gevşeme olduğu takdirde, durum ciddidir. Bu suretle meydana gelebilecek değişiklik sonucunda pratik tamamen yok olmaktadır. Böylece, konumuzla ilgili bir çok pratikler ortadan kalkmaktadır. İnsan ve hayvan kurban etme pratiklerinde olduğu gibi, bazı istisnaları göz önüne almazsak, bugün yeryüzünde ölüsüne insan kurban eden topluluklara rastgelmemize imkân yoktur. Halbuki, aynı prensibe dahil olmasına rağmen, eşya ile ilgili pratiklerde esasi değişiklik sonuna kadar gidememiştir. Yani eşya ile ölü arasındaki sihri bağ tamamen kopmamıştır. Bugün çok nadir olarak ölünün arkasından evi yakılmaktadır. Fakat silâhları, çalışma araçları yine eskisi gibi kırılmakta, yakılmakta veya mezara konmaktadır. Demek oluyor ki, bütün tesirlere rağmen ilkel insan, ölü karşısında menfaatini düşünür bir hale gelmiştir. Vereceğimiz örneklerin yardımıyla, pratiklerin tedrici bir şekilde nasıl ve ne gibi etkiler altında şekil değiştirdiklerini ve hatta bazan yok olduklarını göreceğiz. Birinci örnek :

Güney Afrika ilkelerinde ölümünün yaklaştığını hissedeni kimse, mirasçılarına bırakmak gayesiyle, yeni gömleğini giymez¹⁴.

Bu pratiği izah edelim. Eğer ihtiyar adam, yeni aldığı gömleği giyecek olursa, majinin temas prensibinin bir sonucu olarak şahsiyle gömleği arasında, majik bir bağ kurulmasına sebep olur. Öldüğü taktide ailesinden hiç bir kimse, bu gömleği giymeğe cesaret edemez. Çünkü ihtiyarla gömleği arasında majik bağ kurulmuştur. Geride kalanların yapacakları ilk iş, ölüyle birlikte bu gömleği yok etmektir. İhtiyar, bu vaziyeti önceden görerek gömleği giymemiştir. O halde, başkasının lehine de olsa burada ilk istifade fikrini görüyoruz. Tabii cömertliğin esas kaynağı ihtiyardan gelmeyip cemiyetin yeni anlayışı sonucunda doğmuştur. Bu anlayış ise, işaret ettiğimiz gibi fayda esasına dayanmaktadır. Bu örnekteki değişikliğin önemini anlamak için, ölünün kendisiyle beraber, ailenin bütün varlığını birlikte alıp götürdüğü örnekleri hatırlamak kâfidir. Fakat bu örnek-

(13) Raoul ALLIER, *Le Non-Civilise et Nous*. Paris, 1927, payot, s.38...ve 66; Lord, RAGLAN, *Le Tabou de l'Inceste*. Paris, 1935, Payot, s.97; Robert H. LOWIE, *Manuel d'Anthropologie Culturelle*. Paris, 1936, Payot, s. 325.

(14) L. Levy-BRUHL, *op. at.*, s.388.

te dikkatimizi çeken husus başkadır. Eski inanışta gedik açılmıştır, bu doğru. Ama nasıl? Daha önce verdiğimiz örneklerde, ölüm vukuunda o şahsa ait olan malların istisnasız yokedildiklerini görmüştük. Hattâ mezara konan ölünün eşyalarına nezaret eden büyücü, bir ara etrafındakilere : «*Ölünün daha başka eşyası olup olmadığını*» sormakta idi. Son örneklerdeki durum biraz değişiktir. İhtiyar adamla gömlek arasında majik bağ kurulması için , ihtiyarın gömleği giymesi gerekmektedir. Halbuki, belki de gömlek ihtiyar tarafından yapılmıştır. Yahut ihtiyar gömleği dışardan alarak evine getirmiştir. Her iki halde de ihtiyar, gömleğe temas etmiş bulunmaktadır. Bu duruma göre, arada sihri bağın kurulması icap ederdi. Fakat pratikte görülen vaziyet başkadır. Aradaki bütün temaslara rağmen gömlek sihri bağdan mahrum adedilmektedir. **Demek ki menfaat düşüncesi karşısında, pratiği meydana getiren mekanizmada değişiklik meydana gelmiştir.** Başka bir örnek :

Güney batı Afrika'da yaşayan Baronga'larda bir kimse öldüğü zaman, üzerindeki elbise ile beraberinde taşıdığı eşyalar götürülerek aile kulübesine konur. Ve bunlar çürüyünceye kadar kulübede kendi hallerine bırakılırlar. Yerlilerden hiçbir kimse, bu eşyaya el süremez ve tasarrufuna alamaz¹⁵.

Bu örnekte gözlediğimiz değişiklik, bir önceki pratikteki nazaran çok daha fazladır. İhtiyar adam yeni gömleğini mirasçısına bırakmak istediği zaman, gömleği giymemekle meseleyi hallediyordu. Bu pratikte ise, evi hariç, üstünde taşımadığı bütün eşyalar ailesine kalmaktadır. Yani, burada majik ilişki, yalnız şahsın beraberinde taşıdıkları için varittir. Ölünün korkunç kudretini ancak bu eşyalar geride kalanlara iletmektedir. Bu sebepten dolayısıdır ki yalnız bu eşyalar, ölü gömme sırasında yapılan merasime dahil olmaktadır. Şu farkla ki, tahrip edilmeyerek kulübeye bırakılmaktadır. Buna rağmen tabu'luk hüviyetini muhafaza etmektedir. Yani bunlardan o cemiyete mensup hiçbir şahıs faydalanamamaktadır. Faydalanmayı da düşünmemektedir. Yalnız civarda yaşayan Hristiyan yerliler gelip de istedikleri takdirde, ufak bir ücret karşılığında adı geçen eşyalar kendilerine terkedilmektedir. Buradan çıkan sonuç şudur: Ölünün mensup olduğu cemiyetin fertleri gerçi bu eşyaları kullanamamaktadır, fakat çok az da olsa gelirinden istifade etmektedirler. Yani maddi menfaat meselesi, bu bir. İkinci sonuç daha önemlidir: Diğer yerlilerin aksine olarak Hristiyan yerliler, bu gibi eşyayı kullanmakta sakınca görmüyorlar. Aynı kültür çevresine mensup, yalnız din bakımından farklı olan bu adamların an'anelerine karşı gösterdikleri ilgisizlik acaba nereden geliyor? Cevap basittir: Din değişikliği dolayısıyla inançlarda, daha doğrusu zihniyette meydana gelmiş olan değişiklik, bu ilgisizliği meydana getirmiştir. **Böylece, örneğin tahlili, inançlarda meydana gelen değişikliklerle maddi zaruretlerin, pratiklerde farklılaşma meydana getirmiş olduğunu göstermektedir.** Bir örnek daha :

Afrika'nın bir çok yerlerinde kıymetli addedilen eşyalardan başkaları, ölüyle beraber gömülmemektedir¹⁶.

(15) L. Levy-BRUHL *op.cit.*, s.387.

(16) L. Levy-BRUHL, *op.cit.*, s.382

Bu pratikten çıkan sonuç şudur : Ancak kıymetli kabul edilen eşyaların ölüyle majik bir ilişkisi vardır. Bunlara dokunmak yasaktır. Onun için bu eşyalar, ölüyle birlikte gömülmektedir. Kıymetli eşyaların dışında olanlar, yani ailenin bilfiil faydalandıkları, ölüyle gömülmemekte, aileye verilmektedir. Aile fertleri, ölüm olayından sonra, bu eşyaları kullandıklarına göre, onların majik etkilerinden korkmamaktadırlar. Daha doğrusu böyle bir bağın mevcut olduğuna inanmamaktadırlar. Şu halde, pratiğin esasında değişiklik meydana gelmiştir. **Değişikliğin sebebi maddidir. Çünkü aile muhtaç olduğu eşyaları ölünün arkasından feda etmemektedir.** Şimdi de canlılarla ilgili bir kaç örnek verelim :

Güney Afrika'da yaşayan ilkelerde kocaları ölen kadınlar, gömme merasiminden sonra çöle atılırlar. Burada ömürlerinin sonuna kadar kalan dullar, hiçbir şekilde kimseyle temasa gelemesler¹⁷.

Bu örnekte, esas prensipte bir değişiklik olmadığı halde, şekil bakımından başkalaşma meydana gelmiştir. Şekil değişikliği şudur: Kadın bundan evvelki örneklerde olduğu gibi kocasının ölümü üzerine hayatını kaybetmemektedir. Esas bakımından hiçbir değişiklik olmadığı hususuna gelince, dul kadın eski örneklerde olduğu gibi yine tabu'dur. Yakınlarıyla cemiyetle temasa gelememektedir. **Şu halde dul kadın, hâlâ kendisine temas edilmesi arzu edilmiyen bir varlıktır. Ölüyle aralarında, beraber yaşamış olmaları sebebiyle majik bir bağ mevcuttur.** O halde kadın, kazara da olsa bir kimseye temas edecek olursa, ölünün istenmiyen etkisini, derhal o şahsa iletir. Veya temas ettiği kimsenin hoş gitmiyen bir özelliğini, ölü kocasına aktarır. Bu sebeptendir ki dul kadınlar, içinde kimsenin bulunmadığı çöle atılırlar. Başka bir örnek:

Kocasını ölen kadın, özellikle cinsel ilişkilerine dikkat etmelidir. Ömrünün sonuna kadar bu yasağı bozmaması icap eder. Aksi halde, dul kadını daimi biir şekilde göz hapsinde bulunduran kocasının ruhu gelerek kadını çok feci bir şekilde öldürür¹⁸.

Bu örnekte de kadın ölümden kurtulmuştur. Biraz önce verdiğimiz örneğin aksine muhitiyle de temasa gelebilmektedir. Şu halde, cemiyet için istenmiyen bir varlık olmaktan artık çıkmıştır. **Buna rağmen kadın, hâlâ yasağa tâbidir. Asla cinsel ilişkilerde bulunamayacaktır. Dul, cinsel bakımdan ölüye bağlıdır.** Yani aralarında yalnız cinsi bağ mevcuttur.

Şu ana kadar gördüğümüz örneklerde, dul kadınların ölümden kurtuluşlarını gözlediğimiz halde, bunun hangi sebeplere borçlu olduklarını anlamamaktayız. Şimdi, zikredeceğimiz örneklerin yardımıyla dul kadının, ölü kocasıyla aralarında mevcut majik bağı koparmak üzere hangi tedbirlere başvurduğunu göreceğiz:

Merkezi Avustralya'nın kuzeyinde bulunan ilkel kavimlerde öllen şahsın kardeşi ölü gömme merasiminden sonra dulun saçlarını keserek

(17) L. Levy-BRUHL, *op. cit.*, s.390

(18) *İbid.*,

ateşe atar. Bundan sonra dul, Uzun bir zaman için matem devrine girer. Her gece ocaktan daldığı külü karnına sürer. Eğer dul kadın, bunları yapmıyacak olursa, kendisini gözetliyen kocasının ruhu gelerek dudu öldürür. Kadın arzu edilen şekilde hareket ettikten sonra, bir akşam küçük kardeşin evine gider. Bunlar akşam olunca aralarına ateşi alarak yatarlar. Fakat yekdiğerleriyle, nasıl olursa olsun, temasa gelmekten kati surette kaçınırlar. Ertesi sabah küçük kardeş, dul kadını akraba erkeklere gönderir. Bunlardan istiyen dul kadınla yatabilir. Sonra, herbiri kadına hediye vererek küçük kardeşe iade eder. Ancak bu kadar uzun ve çeşitli muamelelerden sonra dul kadın, kocasının küçük kardeşiyle evlenebilir¹⁹.

Bu örnekten çıkan sonuç şudur: Dul kadınlar, kocalarının ruhlarına majik bağlarla bağlı olduklarından kimseyle evlenmelerine imkân yoktur. Herşeyden evvel, bu bağı koparılması lâzımdır. Bu sebeple dul kadınlar, kendilerini bazı işlemlere tâbi tutarlar. Uzun müddet yasa girerler, karınlarına muntazam kül sürerler, saçlarını kocalarının küçük kardeşine kestirirler. Bütün bu çalışmalara rağmen dul kadın, ölünün tazyikinden tamamen kurtulamamaktadır. Aynı ailenin içinden biriyle evlenmeğe mecburdur. Başka bir örnek :

Güneybatı Afrika'da yaşayan Ba-ronga'larda dul kadın kocasının ölümünü takip eden günlerde, gizlice köyünden kaçır. Evvelce bilmediği yerlere gider. Orada rastlayacağı ilk yabancı ile yatar. Tabancının kendisini alıkoymak istemesine rağmen, dul oradan da kaçır. Evine döner. Kocasının akrabalarından biri, dul kadının geçimini sağlar. Her ikisi de bu sıralarda aralarından herhangi bir şeyin geçmemesine dikkat ederler. Uzun bir müddet geçtikten sonra, dul kadın evinden ayrılarak kendisine bakan erkeğin evine gider. Artık evlenebilirler. Doğacak çocuklar kadının ölen kocasının büyük kardeşine aittir²⁰.

Bu örnekte de dul kadının, ölü kocasıyla aralarında mevcut majik bağı koparmak üzere, nelere baş vurduğunu görmekteyiz. Evden kaçmak, tanımadığı yerlere gitmek, yabancı ile yatmak, uzun bir müddet yas tutmak gibi... Fakat bütün bu fedâkârlıklara rağmen, önceki örnekte olduğu gibi, dul kadın kendisini kocasının baskısından kurtaramamaktadır. İstedığı adamla değilde âdeta kocasının istediği adamla evlenmektedir. Çünkü evleneceği adam uzak da olsa kocasının akrabasıdır. Bir örnek daha :

Bazı Peru yerlilerinde kocası ölen kadının ağaç veya topraktan yapılmış kabataslak tasviri, kocasının mezarına konur²¹.

Bu örnekle gördüğümüz Peru'lu kadın, kocasının ruhuyla aralarında mevcut olan bağı koparmak için, diğer örneklerdeki dul kadınlar gibi, birçok işkence ve ıstıraplara katlanmamaktadır. Ne saç kesilmekte, ne yabancı ülkelere kaçmakta ne de uzun bir matem devresine girmektedir. Kocasının kadavrası yanına

(19) L. Levy-BRUHL, *op.cit.*, s.391.

(20) L. Levy-BRUHL, *op.cit.*, s.393.

konan bir ağaç veya toprak parçası, aralarındaki majik bağın kopmasına kâfi gelmektedir. **Heykelcik, kurban edilen kadını temsillemektedir. Bu suretle dul kadın, şahsiyet değiştirerek yeni bir hüviyet kazanmış olmaktadır.** Asıl kadın ise, mezarın içindeki odun parçası **haline girmiştir. Böylelikle ruh aldatılarak kadına, hayat ve hürriyeti kazandırılmıştır.** Kadınların, kocalarının mezarlarında kurban edilme pratiği, uzun merhalelerden sonra, bu şekle erişmiştir. **Ruhları aldatma pratikleri, kavim ve milletlerin folklorunda çok geniş bir yer tutar.** Anneler, hasta olan çocuklarını kurtarmak için, bir şahsiyet halinde tasavvur ettikleri ölümü kandırırlar. Örnek :

Bir kadın hasta çocuğu alarak mezara götürür:

— «*Al çocuğunu*» diyerek çocuğu mezarın üstüne bırakır ve hemen geri döner. *Orada gizlenen başka bir kadın da koşarak çocuğu alır ve kaçar*²².

Böylece ölümü kandırırlar. Ölüm de çocuğu aldığına inanarak yavruyu bir daha rahatsız etmez. Çocuğun da bu suretle hastalığı geçmiş olur. Birkaç örnek daha :

*Avustralyalılar, Boşimanlar, Merkezi Afrika zencileri, Polenezyalılar gibi hemen hemen çıplak bir vaziyette yaşayan kavimlerde, ölen bir şahsın karısı, yüz ve vücudunun muhtelif kısımlarına çamur ve çeşitli boyalar sürer*²³.

*Amerika yerlileri, Afrika Manganyalıları gibi örtünerek yaşayan kavimlerde ise kocası ölen kadın deri veya kumaş parçalarından yapılmış acayip elbiseler giyer*²⁴.

tikeller, bu pratiklerdeki maksatlarının kocalarının ruhunu aldatmak olduğunu söylemektedirler. Acayip elbiseler giyen ve türlü renklerle üslenen kadınları, bu yeni şekilleri altında kocaları tanıyamamaktadır. Burada da aldatmak fikri hâkimdir. Kanaatımızca, **çeşitli milletlerde görülen bugünkü matem elbiselerinin esasını, kocasının ruhunu aldatmak üzere boyalar sürünmek, deri ve kumaş parçaları örtünmek suretiyle kadınlar tarafından yapılan pratikler teşkil etmiştir.** Bu suretle dul kadınlar, yeni bir şahsiyet kazanmaktadırlar.

Şu anda konumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Sonuç hakkındaki fikirlerimizi söylemeden önce, konumuza doğrudan doğruya girmeyen fakat onu şiddetle ilgilendiren bir hususa temas etmek zorundayız :

Acaba tarihi ve tarih öncesi devirlerde de konumuzu teşkil eden pratikler mevcut muydu ? Meseleyi çok kısa bir şekilde gözden geçiriyoruz :

*Prehistorya araştırmaları, Orinyasiyen çağdan itibaren ölüyle birlikte mezara ziynet eşyaları, silah ve aletler konulduğunu göstermiştir*²⁵.

(22) Müşfika ABDÜLKADİR, *Şarki Karaağaçta Doğum Âdetleri ve Halk İlaçları*. HALK BİLGİSİ HABERLERİ. 27, 1933, s.67.

(23) J. DENİKER, *op.cit.*, s.306.

(24) *İbid.*,

(25) Rene GERİN, *Les Hommes Avant l'Histoire*. Paris. 1930, Gautier-Villais et c. s.119.

Medenî millet adını verdiğimiz bugünkü beşer topluluklarında da aynı âdet mevcuttur. Litvanya'da ölü ile birlikte mezara silahları, piposu, mermileri konmaktadır²⁶.

Tarihi çağlarda, ölen şahıslarla birlikte hayvanları da öldürülmüştür. Orta Asya Türk mezarlarında at başı iskeletlerine rastlanmaktadır. Alacahöyük mezarlarında kurban edilen hayvan iskeletleri bulunmuştur²⁷.

Birçok prehistoryenler, mezarlarda buldukları kuru kafalara dayanarak, çok eski çağlarda ölüye insan kurban etme âdetinin mevcut olduğunu ileri sürmektedirler.

İskit'ler kralları ölünce, kralın esir ve karılarında birlikte gömerlerdi²⁸. 4000 sene evvel Mısır mezarlarına kurban edilecek insanların yerine küçük heykelciklerin konulduğu tesbit edilmiştir²⁹.

Bu kısa bilgi bile bize, incelediğimiz ölü gömme âdetlerinin tarih öncesi ve tarihî çağlarda da mevcut olduğunu göstermektedir. Acaba bugünkü pratikler, dünkü pratiklerin bir devamı mıdır? Yoksa birbirinden bağımsız olarak mı meydana gelmiştir? Bu hususta şimdilik kati bir kanaatimiz yoktur. Yalnız, bu etüdden elde ettiğimiz bazı sonuçlara dayanarak şunu ileri sürebiliriz: Mademki ilkellerdeki ölü gömme pratiklerinin esasını sihir teşkil etmektedir, o halde tarih öncesi ve tarihi çağlarda mevcut olduğunu bildiğimiz sihri inanışların benzer âdetleri doğurması imkân içindedir.

Tarihî çağlarda verdiğimiz bu kısa moladan sonra, tekrar konumuza dönerek sonucu şu şekilde özetliyebiliriz :

İkel toplumlarda ölü ile,

1) Eşyaları,

2) Hayvanları,

3) Karısı, çocukları,

4) Esir ve hizmetkârları arasındaki ilişkileri pratik yani âdet ve inanma hüviyetine bürünerek maji tanzim eder. Aradaki sihri bağ zayıfladıkça pratikler şekil değiştirerek kaybolmağa yüz tutar. Sihri bağı, faydacı zihniyetle, o toplumda beliren yeni fikirler zayıflatıp yoketmektedir. Buna rağmen majik bağı birden koparıp atmak mümkün değildir. Uzun ve meşakkatli bir çabaya ihtiyaç vardır. Bu çabanın sonunda tâli pratikler meydana gelmektedir: Çöllere kaçma, uzun bir yas tutma, tahta heykelcikle ölünün ruhunu aldatma gibi... İçinde canlı elamanlar bulunan pratikler, cansız elemanlara nisbetle daha kolay yok olmaktadır.

(26) James Thayer ADDİSON, *op. cit.*, s.27.

(27) Tahsin ÖZGÜÇ, *Anadoluda'da Ölü Gömme Âdetleri*. Ankara, 1948, s.92

(28) James Thayer ADDİSON, *op. cit.*, s.25; A. M. HOCART, *op.cit.*, s.217

(29) James Thayer ADDİSON, *Ibid.*, *op. cit.*, s.29; Edward WESTERMARCK, *L'Origine et la Developpement des Idées Morales I*. Paris, 1928, Payot, s.478